

CENTRELE DE PUTERE MILITARĂ CU MANIFESTARE ACTIVĂ ÎN ARCUL DE INSECURITATE EST-EUROPEAN

*MILITARY POWER CENTERS WITH ACTIVE MANIFESTATION
IN THE EASTERN EUROPEAN INSECURITY AREA*

*CENTRES DE POUVOIR MILITAIRE À MANIFESTATION ACTIVE
DANS L'ARC D'INSÉCURITÉ DE L'EUROPE DE L'EST*

Lt.col.drd. Valentin PETRESCU*
Col. (r) prof.univ.dr. Ion BĂLĂCEANU**

Anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea, susținerea instabilității în estul Ucrainei și acțiunile Federației Ruse, menite să refacă sfera de influență ex-sovietică și să îndepărteze Europa de SUA, readuc spațiul est-european în atenția opiniei publice și generează o reșezare a centrelor de putere la nivel regional și mondial. În acest context, spațiul est-european a devenit locul de desfășurare a unor confruntări directe și indirecte între centrele de putere militară dominante ale lumii (NATO, SUA și Federația Rusă), pentru realizarea unui echilibru de putere stabil în regiunea Mării Negre.

The illegal annexation of the Crimean Peninsula, the support of eastern Ukraine's instability and the Russian Federation's actions aimed at restoring the ex-Soviet sphere of influence, driving away Europe from the US, bring the Eastern European area to public attention and generate a resettlement of regional and global power centers. Within this context, the Eastern European region has become the site of direct and indirect confrontations between the world's dominant military power centers (NATO, USA and the Russian Federation), in order to achieve a stable balance of power in the Black Sea region.

L'annexion illégale de la péninsule de Crimée, le maintien de l'instabilité dans l'est de l'Ukraine et les actions de la Fédération de Russie, visant à restaurer la sphère d'influence ex-soviétique et à écarter l'Europe des États-Unis, font concentrer l'attention de l'opinion publique sur la région de l'Europe de l'Est et déterminent un nouvel emplacement des centres de pouvoir au niveau régional et mondial. Dans ce contexte, l'Europe de l'Est est devenu une région d'affrontements directs et indirects des principaux centres de puissance militaire du monde (OTAN, États-Unis et Fédération de Russie), afin de parvenir à un équilibre des forces stable dans la région de la mer Noire.

Cuvinte-cheie: centrele de putere; spațiul est-european; putere militară; stabilitate; insecuritate.

Keywords: power centers; the Eastern European area; military power; stability; insecurity.

Mots-clés: les centres de puissance; la région de l'Europe de l'Est; puissance militaire; stabilité; insécurité.

Spațiul est-european, parte integrantă a spațiului euroatlantic, se află într-o zonă de „ciocnire a civilizațiilor” și reprezintă un autentic mozaic de popoare, religii și culturi, iar din acest punct de vedere, a fost, este și va fi un spațiu care dă naștere unor controverse între marile puteri ale lumii. Acesta continuă și în zilele noastre „să fie

scena confruntării intereselor pentru controlul, accesul și influențele majore ale marilor actori geopolitici mondiali, care dau multipolaritate relațiilor internaționale”¹.

Schimbarea regimului comunist în țările din acest spațiu a generat modificarea echilibrului de putere existent și a determinat o reșezare a centrelor de putere la nivel regional și mondial. Mai mult decât atât, mediul politic zonal a suferit schimbări importante, majoritatea statelor trecând de la autoritarism la democrație, iar în acest context, am asistat la creșterea influenței unor

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

e-mail: valipetrescu23@yahoo.com

**Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

e-mail: balaceanugion@yahoo.com

organisme suprastatale și la apariția unor centre de putere concurente, cu manifestare activă în arcul de insecuritate est-european.

Federația Rusă – principalul jucător pe arena est-europeană

Federația Rusă, cea mai mare țară din lume, ocupă un loc important pe arena internațională, datorită poziției sale strategice, pe două continente, și datorită existenței unor resurse importante minerale și energetice pe teritoriul său. De-a lungul existenței sale, Rusia a fost supusă mai multor atacuri din partea marilor puteri ale vremii, iar din acest motiv, s-a născut „frica de a fi cotropită” și nevoia de a avea un spațiu de siguranță care să-i confere timpul necesar să reacționeze.

Extinderea NATO și a Uniunii Europene spre estul și sud-estul Europei a determinat o serie de reacții negative din partea Federației Ruse, care, odată cu venirea la conducere a lui Vladimir Putin, a desfășurat o politică externă agresivă la adresa celor două organizații majore, determinată de dorința puternică a conducerii de la Kremlin, de reafirmare a statutului de superputere a lumii și de refacerea sferei de influență pe care a avut-o fosta URSS.

Deși imediat după destrămarea URSS, Federația Rusă a avut o poziție defensivă și un comportament de tipul *soft power*, datorate unor probleme, în principal, de natură internă, ulterior a trecut la acțiuni ofensive și la un comportament de tipul *hard power*, concentrându-se, din punct de vedere politic și economic, pe spațiul ex-sovietic. Federația Rusă a trecut, într-un timp foarte scurt, de la o politică orientată spre Vest, bazată pe cooperare și pe folosirea instrumentelor nemilitare, la o politică anti-Occident, bazată pe amenințări care implică folosirea puterii militare pentru atingerea obiectivelor propuse pe plan internațional.

Înțelegând foarte bine ce reprezintă puterea militară pentru un stat, Federația Rusă s-a preocupat continuu pentru dezvoltarea capacităților sale militare, fiind permanent într-o competiție cu marea rivală și cu principalul său adversar ideologic – SUA. Astfel, Federația Rusă s-a concentrat pe dezvoltarea componentei informaționale, spațiale și, nu în ultimul rând, nucleare a puterii sale militare. Practic, astăzi, Federația Rusă este a doua mare putere militară a lumii² și deține cel mai mare arsenal de rachete balistice și de croazieră din lume,

fapt ce îi conferă posibilitatea să-și proiecteze puterea militară oriunde pe glob. Mai mult decât atât, Federația Rusă a devenit unul dintre principalii exportatori în domeniul apărării (locul doi în lume, după SUA³), furnizând armament și tehnică militară în toată lumea, dar mai ales, în focarele de criză din Orientul Mijlociu, principala piață de desfacere la nivel global.

Acțiunile militare desfășurate de Rusia, în ultimii 20 de ani (al doilea război din Cecenia, Războiul din Georgia, anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea și acțiunile destabilizatoare din estul Ucrainei), vin să întărească ipoteza conform căreia Federația Rusă intenționează să-și refacă sfera de influență și să redevină unul dintre principalii actori la masa negocierilor internaționale. Acestea s-au compensat cu o reacție slabă din partea organizațiilor internaționale, lucru ce a încurajat Federația Rusă să continue acțiunile sale de forță în zonele de importanță strategică, unele dintre acestea fiind specifice perioadei Războiului Rece (pătrunderea neautorizată în spațiul aerian al altor state, nave militare care monitorizează/însoțesc navele altor state etc.), iar altele provenind din sfera războiului asimetric și/sau hibrid (atacuri cibernetice, intervenții electorale, știri false etc.).

Prin anexarea Peninsulei Crimeea și prin susținerea instabilității în partea de est a Ucrainei, Federația Rusă contestă ordinea mondială existentă și solicită indirect o reșezare a centrelor de putere dominante pe glob, care să includă, pentru ea, un loc privilegiat la masa decidenților internaționali.

În majoritatea cazurilor în care Federația Rusă a desfășurat acțiuni militare clasice, acestea au fost însoțite sau precedate de acțiuni asimetrice/hibrice, acțiuni mai puțin vizibile și care nu pot fi dovedite și amendate de legile internaționale, care au avut ca scop „destabilizarea guvernării și a instituțiilor principale ale oponentului, prin aceasta creându-se haos și vacuum de putere”⁴. Folosirea cu succes a operațiunilor hibride în Ucraina a permis Rusiei să-și extindă aria de întrebuintare, aceasta realizând o serie de acțiuni specifice războiului cibernetic, informațional, politic și chiar economic, îndreptate împotriva statelor din flancul estic al NATO, în special împotriva țărilor baltice. În plus, folosirea modelului „războiului hibrid” împotriva statelor din flancul estic al NATO permite Rusiei să testeze Articolul 5 din Tratatul Alianței, fără a intra într-un conflict major cu aceasta.

Pe lângă acțiunile militare desfășurate, Federația Rusă a întreprins și o serie de acțiuni șantajiste la adresa țărilor europene, fiind foarte bine cunoscut faptul că majoritatea dintre ele sunt dependente de furnizarea gazului rusesc (ponderea gazului rusesc reprezintă peste 40% din importurile de gaz ale Uniunii Europene). Rusia folosește această dependență pentru a destabiliza statele din estul Europei, oferind reduceri considerabile de preț unor țări, precum Bulgaria (reducere de aproximativ 40%⁵) și facilități unor țări ca Ungaria, care urmează să beneficieze de gazul rusesc prin conducta Turkstream (conductă care ocolește Ucraina și România), începând cu 2021.

Un alt demers întreprins de Federația Rusă este atragerea marilor puteri europene (Germania și Franța) de partea sa, oferind gaze naturale direct din Rusia (conducta Nord Stream 2), prin evitarea unor state, precum Ucraina, Polonia sau România, care se află în relații tensionate cu Rusia și care respectă cu strictețe sancțiunile impuse de Uniunea Europeană. Astfel, prin realizarea proiectului Nord Stream 2, Germania va beneficia de o cantitate dublă de gaz rusesc direct de la sursă, iar în acest context, se va alinia Franței, în politica de apropiere față de Federația Rusă (în ciuda sancțiunilor impuse Rusiei, Franța continuă să mențină o relație bilaterală foarte bună, cele două state având interese comune). Aproximarea celor două mari puteri europene de Federația Rusă pune în pericol stabilitatea existentă la nivelul Alianței și UE, mai ales că există și alte state care au o atitudine pozitivă față de Federația Rusă (Ungaria și Italia).

Prin aceste acțiuni, Rusia încearcă să destabilizeze mediul de securitate european, împărțind statele membre ale UE în două categorii: state care sunt pentru menținerea sancțiunilor impuse Federației Ruse și state care sunt pentru anularea acestora și pentru reluarea cooperării cu Rusia, în special datorită beneficiilor primite. Instabilitatea creată permite Rusiei să-și continue nestingherită acțiunile planificate, în scopul menținerii controlului asupra mediului operațional est-european și influențării statelor riverane Mării Negre.

În acest context, fără a ține cont de avertismentele NATO și UE, Rusia continuă să-și întărească prezența militară în flancul său vestic prin dislocarea de forțe și mijloace în apropierea graniței cu țările baltice, prin desfășurarea unor exerciții de mare amploare în apropierea flancului estic al NATO,

precum și prin dislocarea unor sisteme performante de arme (unele dintre ele cu capacități nucleare) în Peninsula Crimeea și în regiunea Kaliningrad.

Referendumul desfășurat, în perioada 25 iunie - 1 iulie 2020, în Rusia, referendum pentru modificarea constituției, validat de Comisia Electorală Centrală din Federația Rusă, va permite actualului președinte, Vladimir Putin, să candideze în continuare și să rămână în funcție până în anul 2036⁶. Acest lucru permite guvernului de la Kremlin, condus de președintele Putin, să-și continue politica expansionistă și să-și ducă la îndeplinire obiectivele stabilite pe plan internațional.

În aceste condiții, considerăm că statele care se află în flancul estic al NATO, țări sub influență sovietică pentru mulți ani, sunt în pericol, deoarece Federația Rusă va continua să se manifeste pe tot palierul geostrategic, desfășurând în continuare acțiuni diverse, de la cele specifice războiului informațional și cibernetic, până la cele de șantaj energetic.

Deși la acest moment un conflict militar de proporții între Rusia și NATO este puțin probabil, acesta nu trebuie exclus, iar țările din flancul estic al NATO, susținute de Alianță, ar trebui să se pregătească pentru un asemenea scenariu.

NATO și SUA – rol esențial în menținerea stabilității regionale est-europene

După anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea de către Federația Rusă, considerat „cel mai important eveniment al scenei europene din ultima perioadă”⁷ și cea mai puternică acțiune de contestare a ordinii mondiale, NATO a trecut la o serie de măsuri, menite să limiteze acțiunile destabilizatoare ale Federației Ruse la adresa mediului de securitate est-european și să întărească flancul estic. Astfel, după Summitul din Țara Galilor (2014), s-a luat decizia întăririi puterii militare a țărilor din flancul estic al NATO printr-o serie de măsuri, după cum urmează:

- au fost create patru grupuri de luptă multinaționale în țările baltice și în Polonia, zonă de interes strategic, aflată la granița cu Federația Rusă;
- a fost mărită considerabil forța de reacție rapidă a NATO (NRF – NATO Response Force), forță creată în 2003 (declarată operațională, începând cu 2006), cu scopul de a avea un răspuns imediat, în cazul unei crize care implică apărarea colectivă, de la 13.000 la aproximativ 40.000 de

militari din toate categoriile de forțe existente la nivelul Alianței⁸;

- au fost înființate structuri de comandă multinaționale în Polonia și în România (nivel corp de armată, în Polonia, și nivel divizie, în România);

- s-a luat decizia creării unei forțe de reacție rapidă VJTF (*Very High Readiness Joint Task Force*) „care să fie capabilă să desfășoare contingente în câteva zile față de orice provocare care ar putea apărea”⁹;

- au fost înființate 8 NFIU (NATO Force Integration Unit), structuri destinate facilitării pregătirii și dislocării rapide a VJTF de-a lungul flancului estic.

Doi ani mai târziu, pe fondul tensiunilor în creștere dintre NATO și Rusia, la summitul din Polonia, au fost adoptate măsuri noi de întărire a flancului estic prin creșterea prezenței militare în zonă (creșterea numărului de forțe aeriene, navale și terestre prezente în flancul estic, care include și dislocarea a patru batalioane în țările baltice și în Polonia, precum și intensificarea exercițiilor multinaționale în spațiul est-european) și prin operaționalizarea sistemului de apărare antirachetă, dezvoltat, inițial, de SUA și predat, ulterior, sub comandă NATO. Mai mult decât atât, NATO a impus și alte măsuri suplimentare, dintre care o importanță deosebită o reprezintă serviciul de luptă poliție aeriană, destinat să detecteze, să urmărească și să identifice toate aeronavele Federației Ruse care încalcă în mod repetat spațiului aerian al NATO.

O altă capacitate de apărare colectivă dezvoltată de NATO, ca urmare a acțiunilor hibride/asimetrice, desfășurate de Federația Rusă în spațiul est-european, este apărarea cibernetică. Aceasta a devenit o prioritate pentru Alianță și pentru majoritatea statelor situate în flancul estic care nu doresc să urmeze exemplul Estoniei (2007), când a fost paralizat sistemul bancar și sistemul public de urgență, sau al Georgiei (2008), când a fost blocat sistemul de comunicații, iar armata georgiană nu a mai avut capacitatea de a reacționa, permițând, astfel, trupelor rusești să invadeze țara. În plus, atacurile cibernetice, lansate asupra Ucrainei (2014), au demonstrat caracterul militar al acestor acțiuni prin implicarea unor structuri militare specializate, care au desfășurat acțiuni ofensive din care au rezultat, „ca efecte temporare sau permanente, scoaterea din funcțiune a unor capacități, degradarea sau blocarea unor funcționalități sau a accesului adversarilor la informațiile stocate în propriile sisteme”¹⁰.

NATO nu dorește ca asemenea episoade să se repete cu statele membre și de aceea investește masiv în crearea și dezvoltarea unor structuri militare, care, în cooperare cu sectorul privat din domeniu, să fie capabile să combată aceste atacuri/amenințări.

În viitorul apropiat, vom discuta cu siguranță despre operaționalizarea spațiului cibernetic al NATO, despre sincronizarea și coordonarea acțiunilor cibernetice cu operațiile militare clasice și despre integrarea acestora în procesul de planificare și de luare a deciziilor.

În prezent, NATO depune eforturi considerabile pentru a realiza o apărare credibilă, care implică o combinație eficientă între prezența aliată în flancul estic și creșterea puterii militare a statelor din zonă. Aceste eforturi ale NATO sunt susținute și de UE, organizație economică și politică, ce a impus o serie de sancțiuni economice Federației Ruse, sancțiuni care s-au vrut a fi o modalitate pașnică de soluționare a divergențelor dintre Rusia și Occident, dar care nu au determinat Federația Rusă să renunțe la planurile sale expansioniste și la intenția de a îndepărta Europa de SUA, lucru ce i-ar permite o mai mare influență politică, economică și militară asupra Europei de Est, și chiar și asupra Europei Centrale.

Cu toate acestea, NATO rămâne deschisă dialogului cu Federația Rusă prin intermediul Consiliului NATO-Rusia (NRC), dialogul dintre cele două mari puteri militare fiind soluția optimă la acest moment pentru rezolvarea divergențelor și pentru asigurarea unui climat de stabilitate în spațiul est-european. Cele două centre de putere militară trebuie să găsească soluții pentru a evita intensificarea tensiunilor existente și pentru crearea unui mediu de securitate stabil în zona estică a continentului european.

Demersurile întreprinse de NATO pentru întărirea flancului estic au fost completate de inițiativele SUA de a transforma Europa într-un partener de încredere al politicii sale externe. Prin *Inițiativa de Reasigurare a Europei*¹¹ și, mai târziu, prin *Inițiativa de Descurajare Europeană (European Deterrence Initiative/EDI)*¹², SUA au dislocat un număr impresionant de forțe și de mijloace pe teritoriul european, cu scopul de a consolida apărarea statelor aliate și partenerere din flancul estic al NATO. Prezența forțelor americane pe continentul european reprezintă un garant al

securității și stabilității în această zonă, SUA fiind cea mai mare putere militară a lumii, singura capabilă să facă față unui conflict militar cu Federația Rusă.

Angajamentul SUA pentru menținerea stabilității pe continentul european este unul foarte serios. Pe lângă asigurarea unei prezențe permanente în Europa (în sistem rotațional, aproximativ 9.904 militari americani¹³), SUA intenționează să investească în infrastructura existentă în țările din flancul estic al NATO, alocând sume mari pentru modernizarea unor baze aeriene și a unor centre de instruire din zonă.

Din cei aproximativ 264 de milioane de USD planificați pentru 2021¹⁴, o sumă importantă (aproximativ 130,5 milioane de USD) este destinată modernizării bazei aeriene de la Câmpia Turzii (județul Cluj), bază care este planificată să devină „un punct-cheie pentru operațiunile forțelor aeriene ale armatei SUA în sud-estul Europei”¹⁵ și un hub pentru forțele aliate în regiunea Mării Negre. Mai mult decât atât, SUA intenționează să disloce în această bază câteva avioane de luptă fără pilot/drone de tip MQ-9 Reaper, destinate în special misiunilor de cercetare și supraveghere, dar cu posibilitatea de a fi întrebuințate și pentru misiuni de atac la sol (drona MQ-9 Reaper a fost folosită pentru operațiunea „Soleimani”, în care au fost lansate rachete aer-sol de tipul AGM-114 Hellfire).

Parteneriatele strategice, încheiate de SUA și de primele două mari puteri militare din flancul estic al NATO, Polonia și România, consolidează angajamentul SUA pentru securitate și stabilitate în zonă, precum și preocuparea SUA pentru creșterea puterii militare a celor două state, care, prin pozițiile lor strategice în flancul estic și prin politica externă promovată, reprezintă două „avanposturi” împotriva politicii Federației Ruse, de tipul „dezbină și cucerește”.

Prin asigurarea unei prezențe echilibrate în flancul estic, SUA și NATO își mențin angajamentul luat în 2014, pentru descurajarea potențialilor factori de risc la adresa mediului de securitate est-european și pentru stoparea ambițiilor hegemonice ale președintelui rus Vladimir Putin. Acțiunile celor două mari centre de putere militară vizează, în primul rând, descurajarea continuă a amenințării ruse și apărarea împotriva neoexpansionismului rus.

În acest context, apărarea colectivă este și va rămâne în continuare pilonul principal al Alianței,

statele din flancul estic al NATO beneficiind în continuare de sprijin și de asistență pentru asigurarea unui flanc puternic și stabil, capabil să facă față viitoarelor provocări din partea unor puteri cu intenții destabilizatoare și expansioniste.

Țările din Europa de Est, membre ale NATO și UE, care reprezintă prima linie de apărare, în eventualitatea unui atac din partea Federației Ruse sau a altor state din Orientul Mijlociu, depun eforturi considerabile pentru creșterea puterii militare prin sporirea cheltuielilor destinate apărării și prin desfășurarea unor ample programe de modernizare și de dotare a forțelor armate. Realizarea unor capacități militare moderne reprezintă o mare provocare pentru țările din flancul estic al NATO, majoritatea dintre ele fiind state în curs de dezvoltare, cu o forță economică și militară modestă, dar care conștientizează pericolul care vine din Est.

În concluzie, atât SUA, cât și NATO vor acționa în continuare prin toate mijloacele avute la dispoziție pentru menținerea unui climat de pace și stabilitate în zona europeană și pentru reconfigurarea balanței de putere în arcul de insecuritate est-european. Este evident faptul că țările din flancul estic al NATO nu vor putea face față singure unei agresiuni din partea Federației Ruse, fără sprijin din partea NATO și al marilor puteri europene.

În plus, fără un angajament consistent al SUA în Europa, care să contrabalanseze intențiile agresive ale Rusiei, situația poate oricând degenera într-un conflict regional de amploare, care ar avea un impact direct la adresa statelor membre din flancul estic al NATO.

NOTE:

1 Florin-Eduard Grosaru, *Europa de Sud-Est: complexul regional de securitate european în care se perpetuează conflicte înghețate*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2013, p. 12.

2 <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, accesat la 12.07.2020.

3 <https://www.sipri.org/databases/financial-value-global-arms-trade>, accesat la 12.07.2020.

4 Marius Moldovan, Ion Bălăceanu, *Reconfigurarea balanței de putere militară în zona estică de interes strategic a României*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2018, p. 144.

5 <https://financialeintelligence.ro/bulgaria-obține-o-reducere-de-40-a-pretului-gazelor-naturale-importate-din-rusia>, accesat la 12.07.2020.

6 <https://www.forbes.ro/referendum-rusia-vladimir-putin-ramane-la-kremlin-pana-2036-172802>, accesat la 12.07.2020.

7 Marius Moldovan, Ion Bălăceanu, *op.cit.*, p. 93.

8 <https://www.agerpres.ro/documentare/2018/10/15/documentar-forta-de-reactie-rapida-a-nato-15-ani-de-la-infintare--191841>, accesat la 13.07.2020.

9 *Ibidem.*

10 Bogdan Dumitrescu, „Operaționalizarea spațiului cibernetic – de la securitate cibernetică la succes operațional”, *Revista Gândirea Militară Românească*, nr. 1, Editura Statului Major al Apărării, București, 2019, p. 61.

11 <https://ro.usembassy.gov/ro/eucom-anunta-planul-de-implementare-initiativei-de-reasigurare-europeana>, accesat la 14.07.2020.

12 https://en.wikipedia.org/wiki/European_Deterrence_Initiative, accesat la 14.07.2020.

13 <https://fas.org/sgp/crs/natsec/IF10946.pdf>, accesat la 14.07.2020.

14 *Ibidem.*

15 <https://www.g4media.ro/document-armata-sua-vrea-sa-transforme-baza-de-la-campia-turzii-in-hub-nato-la-marea-neagra-cu-o-investitie-uriasa-de-130-de-milioane-dolari-in-2021.html>, accesat la 15.07.2020.

BIBLIOGRAFIE

Grosaru Florin-Eduard, *Europa de Sud-Est: complexul regional de securitate european în care se perpetuează conflicte înghețate*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2013.

Dumitrescu Bogdan, „Operaționalizarea spațiului cibernetic – de la securitate cibernetică la succes operațional”, *Revista Gândirea Militară Românească*, nr. 1, Editura Statului Major al Apărării, București, 2019.

Moldovan Marius, Bălăceanu Ion, *Reconfigurarea balanței de putere militară în zona estică de interes strategic a României*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2018.

Postolache Mihaela, *Echilibrul de putere și mediul de securitate din regiunea extinsă a Mării Negre la începutul secolului XXI. Echilibrul de putere și mediul de securitate*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2011.

Roman Daniel, Nicolaescu Constantin, „Mediul de securitate actual-realități și perspective”, *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, decembrie 2017.

<https://www.globalfirepower.com>

<http://www.nato.int>

<https://www.agerpres.ro>

<https://www.forbes.ro>

<https://financiantelligence.ro>